

نامه جامعه
فصلنامه علمی تخصصی معارف اسلامی
سال هفدهم - شماره ۱۳۰ - تابستان ۱۳۹۸

بررسی روایات مهدویت منقول از امام رضا علیه السلام

اعظم ابوالحسن عراقی^۱

چکیده

اعتقاد به مهدویت باور مشترک در ادیان الهی است. تمام معصومین از پیامبر اکرم تا امام یازدهم از جمله امام رضا علیه السلام به تبیین مهدویت پرداختند و شیعیان را با آموزه‌های مهدوی آشنا و برای دوران غیبت آماده کردند. در این نوشتار، بحث مهدویت در کلام امام رضا علیه السلام با روش نقلی - توصیفی و با استفاده از منابع روایی شیعه واکاوی شده است.

اندیشه‌های مهدویت در دوره امام باقر و امام صادق علیه السلام تبیین شده بود؛ اما در زمان امام رضا علیه السلام جریان مهدویت توسط واقفیه و فرقه‌های ضاله دچار انحراف گشت، از این رو، حضرت کوشش کردند تا مهدویت و معرفت مهدوی را در خط صحیحش بازگردانده و صیانت کنند. در این مقاله روایات مهدوی امام رضا علیه السلام از جهت سند و محتوا، گونه‌شناسی و اعتبارسنجی می‌شود. موضوعاتی که در این روایات مطرح شده مشتمل بر معرفی شخصیت حضرت حجت و وقایع آخرالزمان و فرج و ظهور است که راویان آن افراد موثق و عالمان شیعی هستند تا رابطی برای انتقال مفاهیم و تفکر مهدویت به جامعه شیعی باشند.

واژگان کلیدی: مهدویت، امام رضا علیه السلام، امام زمان علیه السلام، روایت.

۱. سطح چهارگرایش تاریخ اهل بیت علیهم السلام، جامعه الزهراء علیها السلام، abolhasany313@gmail.com

مقدمه

اندیشه و آموزه‌های مهدویت از جمله مسائلی است که در سیره و گفتار حضرات معصومین علیهم‌السلام مطرح شده و آن بزرگواران، این موضوع را متناسب با شرایط زمان به پیروان خود آموزش داده‌اند. ارائه معارف مهدوی، از دوره ائمه نزدیک به زمان غیبت و امامت امام زمان علیه‌السلام، با وجود سیطره شدید حکومت عباسی اهمیت دو چندانی داشته است. در این میان، امام رضا علیه‌السلام نیز که دوران حیات و امامتش در زمان نزدیک به غیبت است، به مسئله مهدویت اهمیت داده و مباحثی از آن را بیان و بازگو کرده است. در آن زمان، موضوع مهدویت اهمیت بسزایی داشت؛ زیرا عباسیانی روی کار آمدند که با استفاده از شعار، القاب و اندیشه‌های مهدوی بر مردم حکومت یافتند و از طرفی، فرقه‌های مختلفی از جمله اسماعیلیه، زیدیه، کیسانیه و واقفیه با بهره‌گیری از جریان مهدویت، قیام و فعالیت می‌کردند. در این شرایط، امام رضا علیه‌السلام تلاش می‌کرد شیعیان را با این مساله، آشنا و آماده سازد. این اقدامات امام رضا علیه‌السلام فقط مخصوص شیعیان آن زمان نبود، بلکه دید و نگرشی فرازمانی و جهان‌شمول داشت.

روایاتی از امام رضا علیه‌السلام در باب مهدویت به یادگار مانده است که نشان‌دهنده شرایط و تفکرات اجتماعی و یا مشکلات کلامی مردم و مباحث مورد نیاز آن زمان است، لذا چگونگی بیان مهدویت در کلام امام رضا علیه‌السلام و مباحثی که مطرح شده، قابل‌گونه‌شناسی، بررسی محتوایی و بررسی شرایط اجتماعی است که موضوع این نوشتار است.

برای دستیابی به موارد فوق از روش جمع‌آوری روایات و دسته‌بندی موضوعی آنها استفاده خواهد شد و فهم علت انتخاب بیان این مباحث مهدوی از زبان امام معصوم و سنجش اصالت روایات از لحاظ منبع و اعتبارسنجی محتوا، بررسی و تحلیل می‌شود.

در این موضوع، مقالاتی به نگارش درآمده است که برای نمونه به چند مورد اشاره می‌کنیم:

- مقاله: طرح اندیشه مهدویت در کلام معصومین، امام کاظم و امام رضا علیه‌السلام، نوشته امیر غنوی که در مجله مشرق موعود در بهار سال ۱۳۹۵ ش چاپ شده است. این مقاله، به زمینه صدور روایات امام کاظم و امام رضا علیه‌السلام پرداخته و محور مباحث کلام این دو معصوم را بیان کرده است.

- مقاله: مهدویت در اندیشه صادق آل محمد (ع) از محمدحسین فاریاب که در شماره ۱۷۸ مجله معرفت در ۱۳۹۱ش به چاپ رسیده است. نویسنده در این مقاله به موضوعات انحراف فکری در مسئله مهدویت در دوران امام صادق (ع)، چشم‌اندازی به مسئله امامت در اندیشه امام صادق (ع)، مهدویت در قرآن در اندیشه امام صادق (ع)، آفرینش نوری امام عصر، انکار مهدویت؛ خروج از اسلام، معرفی نسبی حضرت مهدی، شباهت با پیامبران الهی، پنهان یا آشکار ساختن نام امام زمان (ع)، انتظار و منتظران، تعیین وقت، علائم ظهور، از قیام تا استقرار حکومت، دستاوردهای حکومت مهدوی و سیره امام زمان (ع) اشاره کرده است.

- مقاله: بازنمایی آموزه منجی موعود در اسلام از منظر اندیشه رضوی، از امیرمحسن عرفان در مجله انتظار موعود، زمستان ۱۳۹۰ شماره ۳۶ چاپ شده است که به مبانی نظری و ابعاد اندیشه‌های مهدوی از منظر امام رضا (ع) پرداخته و مهم‌ترین نتایج آموزه‌های مهدویت را بیان کرده است.

- کتاب: معجم الاحادیث المهدی، از علی کورانی به جمع‌آوری احادیث مهدوی از ائمه اطهار (ع) پرداخته است.

- کتاب: امام رضا (ع) و فرقه واقفیه، تالیف آقای صفری فروشانی و زهرا بختیاری است که بر چگونگی پیدایش و روند و انگیزه واقفیه و اعتقاد به مهدی خواندن امام کاظم (ع) تمرکز دارد.

- کتاب: زندگانی امام هشتم، از باقر شریف قرشی که به زندگانی امام رضا (ع) پرداخته و اسامی راویان امام و اصحاب امام نیز آورده است.

در آثار مذکور، به مسئله پیدایش اندیشه مهدویت و تبیین مهدویت در کلام امام رضا (ع) پرداخته شده است. در مقاله حاضر، سعی می‌شود تا علاوه بر گونه‌شناسی و صحت و سقم کیفی و کمی روایت امام رضا (ع)، راویان روایت سنجیده شود که نقطه تفاوت و تمایز آن با پژوهش‌های گذشته به شمار می‌رود.

مهدویت از مسائل مهمی بود که امام رضا (ع) به آن اهتمام داشته و ضمن آشناساختن و

راهنمایی شیعیان با حقیقت آن، راه را برای آیندگان در دوران غیبت روشن می‌کرد. عناوینی که برای وصول به هدف مقاله پی‌گرفته می‌شود در دو بخش است: الف) اوضاع سیاسی - اجتماعی امام رضا علیه السلام؛ ب) سنجش روایات مهدوی امام رضا علیه السلام.

۱. تشیع در زمان امام رضا علیه السلام

امام رضا علیه السلام در سال ۱۴۸ق در مدینه به دنیا آمد و از ۳۵ سالگی، به مدت ۲۰ سال، عهده‌دار امامت امت اسلامی بود که از این مدت، ۱۸ سال در مدینه، شیعه را رهبری کرده و ۲ سال پایانی عمر شریف ایشان نیز در مرو به ولایتعهدی سپری گردید.

امام رضا علیه السلام بعد از شهادت پدر بزرگوارش، حضرت امام موسی کاظم علیه السلام، دچار موقعیت دشواری شد که از هر جهت غم‌انگیز و موجب تأثر آن حضرت بود. در این دوران، از سویی، حکومت با تمام قدرت خود تلاش می‌کرد که موجبات قتل ایشان را فراهم کند و از این نظر، آن حضرت در رنج بود و از سوی دیگر، شکاف عمیق و اختلاف میان اصحاب و یاران پدر، او را دچار غم و اندوه ساخته بود. این اختلاف، بر اثر اشاعه پدیده‌ای ساختگی به وجود آمد مبنی بر اینکه امام هفتم نمرده است؛ بلکه او زنده، روزی خوار و همو قائم آل محمد بوده و غیبت او چونان غیبت موسی بن عمران از قومش است. نتیجه این تفکر، وقوف امامت بر موسی بن جعفر و عدم انتقال آن به فرزندش امام رضا علیه السلام بود. (فضل‌الله، ۱۳۸۷، ص ۷۵)

هنگامی که مامون عباسی در سال ۱۹۸ق از جنگ قدرت با برادرش، امین، فراغت یافت و خلافت بی‌منازع و بدون رقیب را به چنگ آورد، یکی از اولین تدابیر او، حل مشکل علویان و مبارزات تشیع علیه دستگاه حکومت بود. شاید مامون در ارزیابی خطر شیعیان برای دستگاه خود واقع‌بینانه فکر می‌کرد؛ چرا که گمان زیاد بر این است که فاصله پانزده ساله بعد از شهادت امام هفتم تا آن روز و به‌ویژه فرصت پنج ساله جنگ داخلی، جریان تشیع را از آمادگی بیشتری برای برافراشتن پرچم حکومت علوی برخوردار ساخته است. مامون، این خطر را زیرکانه حدس زد و درصدد مقابله با آن برآمد. به دنبال همین ارزیابی و تشخیص بود که ماجرای دعوت امام هشتم به خراسان و پیشنهاد الزامی و بی‌سابقه پذیرش ولایتعهدی آن حضرت تحقق یافت.

امام رضا علیه السلام با تدبیری الهی بر مامون فائق آمد و او را در میدان نبرد سیاسی که خود به وجود آورده بود، به طور کامل شکست داد و نه تنها تشیع، ضعیف یا ریشه کن نشد؛ بلکه حتی سال ۲۰۱ ق، یعنی سال ولایتعهدی آن حضرت، یکی از پربرکت ترین سال های تاریخ تشیع رقم خورد و نفس تازه ای در مبارزات علویان دمیده شد. (خامنه ای، ۱۳۹۵، ص ۳۶۷-۳۶۶)

مناظرات امام در مجمع علما و در حضور مامون، که در آن، قوی ترین استدلال های امامت را بیان فرموده است، شاهد بر این مساله است. در آن سال، در مدینه و شاید بسیاری از آفاق اسلامی، هنگامی که خبر ولایتعهدی علی بن موسی الرضا رسید، در خطبه ها، فضایل اهل بیت بر زبان رانده شد و همه جا به عظمت و نیکی یاد شدند و دوستان آنان از این حادثه، روحیه و قوت قلب گرفتند. بی خبرها و بی تفاوت ها با آن آشنا شدند و به آن گرایش یافتند و محدثین و متفکرین شیعه، معارفی را که تا آن روز جز در خلوت نمی شد به زبان آورد، در جلسات درسی بزرگ و مجامع عمومی بر زبان راندند. (همان، ص ۳۷۵)

۲. سنجش روایات مهدوی امام رضا علیه السلام

۲.۱. آمار روایات

باتوجه به آزادی سیاسی پیش آمده در دوران بیست ساله امامت امام رضا علیه السلام، آن حضرت در مواقع گوناگون، مسایل مورد نیاز جامعه اسلامی را بیان می فرمود. بر این اساس، احادیث متعددی در موضوعات مختلف از آن حضرت نقل شده که از مجموع روایات امام در باب «الامامه و مناقب الائمه» ۴۹۲ روایت به جای مانده است. (رک: عطاردی، بی تا، ج ۱، ص ۵۱۷-۳۱۷)

در این مقاله، به احادیث امام رضا علیه السلام درباره شخصیت امام زمان علیه السلام، آخرالزمان، فرج و علامت آن، شامل بر ۳۸ روایت^۱ پرداخته می شود. هر یک از این احادیث، ما را با بعدی از ابعاد بیکران شخصیت امام مهدی علیه السلام و قیام رهایی بخش و عدالت گستر آن حضرت آشنا می سازد.

۱. این روایات، از کتاب مسند امام رضا علیه السلام از شیخ عزیزالله عطاردی، نشر دارالصفوه، بیروت جمع آوری شده است.

۲,۲. منابع روایات

شیخ عزیزالله عطاردی، روایات امام رضا علیه السلام در باب آخرالزمان و مهدویت را از منابع ذیل استخراج کرده است:

اصول کافی، شیخ کلینی، ۲ روایت؛ الغیبه، شیخ طوسی، ۵ روایت؛ الغیبه، شیخ نعمانی، ۶ روایت؛ علل الشرایع، شیخ صدوق، ۲ روایت؛ عیون الاخبار الرضا، شیخ صدوق، ۷ روایت؛ کمال الدین و تمام النعمه، شیخ صدوق، ۱۲ روایت؛ قرب الاسناد، عبدالله بن جعفر حمیری، ۴ روایت؛ ینابیع الموده، سلیمان بن ابراهیم قندوزی، ۲ روایت به نقل از کمال الدین و تمام النعمه و بحار الانوار، علامه مجلسی و ۱ روایت به نقل از قرب الاسناد.

۲,۳. موضوعات مهدویت در روایات رضوی

با نگاهی کلی و اجمالی به روایات امام رضا علیه السلام، درمی یابیم چهره ترسیم شده از مهدویت و آخرالزمان در روایات امام رضا علیه السلام متناسب با نیاز مردم و پرسش یارانسان از حضرت مهدی علیه السلام بوده است. «مهدویت در طول تاریخ، از سوی ائمه برای شیعیان مورد تأکید قرار گرفته و زمان امام رضا علیه السلام نیز مطرح بوده است؛ چرا که وقتی امام رضا ولایتعهدی را پذیرفت، عده ای گمان کردند که ایشان جهان را پراز عدل و داد می کند، در حالی که بعد از ایشان نیز دو امام بعدی زمینه ساز ظهور امامت امام موعود شدند، اما به هر حال، جایگاه امامت در دوران امامت امام رضا علیه السلام بسیار متعالی بود». (فؤادیان، خبرگزاری فارس، ۱۱ دی ۱۳۹۲)

موضوعات مطرح شده در روایات امام رضا علیه السلام حول سه محور است:

۲,۳,۱. معرفی شخصیت امام زمان علیه السلام

روایات امام رضا علیه السلام درباره مهدویت و امام مهدی و موضوعات مرتبط با آن عبارتند از: این که جسمشان دیده نمی شود و اسمشان برده نمی شود (کلینی، ۱۳۷۵، ج ۱، ص ۳۳۳-۳۴۱؛ نعمانی، ۱۳۸۷، ص ۸۷ و صدوق، ۱۳۸۲، ص ۳۷۰)؛ مخفی بودن تولد و آشکار بودن نسب (همان)؛ نهمین فرزند از امام حسین علیه السلام (صدوق، ۱۳۸۲، ص ۲۶۰)؛ نهمین فرزند امام حسین علیه السلام که قائم و مهدی از میان ائمه است (همان، ص ۲۶۱)؛ نهمین نسل امام حسین علیه السلام که قائم بالحق، مظهر

دین و باسط برای عدل است (صدوق، ۱۳۸۲، ص ۳۰۴)؛ چهارمین فرزند من و پسر سیده کنیزان (سیده الاماء) (صدوق، ۱۳۸۲، ص ۳۷۱ و قندوزی، ۱۴۱۶، ص ۵۳۷)؛ از نسل من و فرزند حسن که حجه قائم منتظر در غیبتش است (صدوق، ۱۳۸۲، ص ۳۷۲ و قندوزی، ۱۴۱۶، ص ۵۴۴)؛ او صاحب الامر و قوی البدن و سن پیرمردی است به صورت جوانی که چهل ساله است (صدوق، ۱۳۸۲، ص ۶۵۲) و عصای موسی و انگشتر سلیمان همراهش است و غیبتی دارد که بعد از آن، زمین را پر از عدل و داد می‌کند (همان، ص ۳۷۶)؛ مگر امام بن امام و وصی بن وصی، قائم نیست. (صدوق، ۱۳۷۸، ص ۱۳۱)

از این روایات رضوی، چندین نکته قابل برداشت است:

الف) معرفی نسبی امام زمان علیه السلام در کلام امام رضا علیه السلام با روایات پیامبر اکرم و در کنار معرفی ائمه اثنی عشر صورت گرفته است. در مجموع روایات امام رضا علیه السلام دیده می‌شود که حضرت در مواقع مختلف، به بیان سلسله سند تا پیامبر اکرم اهتمام دارد که این روش، در اثبات امامت خود و معرفی امامان بعد از خود و حضرت حجت نیز وجود داشت. یکی از علل این روش امام، موضع‌گیری گروه واقفیه و انکار امامت ایشان بوده است. در حقیقت، امام رضا علیه السلام سلسله سند را در شناساندن حضرت حجت بیان فرمود تا به دیگران و آیندگان برساند که ائمه، از نسل پیامبر اکرم هستند تا شبها و گفتارهای مسموم واقفیه بی‌اثر گردد.

یکی از رویکردهای مبارزاتی امام رضا علیه السلام در برابر ادعای واقفیه، بازگفتن و استدلال به روایات از اجدادش درباره امامت دوازده امام و تبیین و تطبیق مصداق مهدی موعود به دوازدهمین امام است که بر این اساس، ادعای مهدی موعود درباره امام هفتم علیه السلام بر خلاف روایات رسول خدا صلی الله علیه و آله و سلم و امامان معصوم علیهم السلام است که واقفیه آنان را به امامت قبول دارند. در روایتی از حسین بن خالد نقل شده است که امام رضا علیه السلام در روایتی از پدر و اجدادش تا به امیرالمؤمنین و آن حضرت از رسول خدا صلی الله علیه و آله و سلم نقل کرده است که آن حضرت می‌فرمود: هر کس دوست دارد که به دین من تمسک جوید، باید به علی بن ابی طالب که وصی و جانشین من است، اقتدا کند و پس از امیرالمؤمنین به دو فرزندم، حسن و حسین و پس از آن، به فرزندان حسین و من. (صدوق، ۱۳۷۸، ص ۲۶۰)

از دیگر روش‌های علمی و کاربردی امام برای ابطال ادعای واقفیه، بیان علامت‌ها و نشانه‌های عصر ظهور مهدی موعود و تطبیق آن با شخصیت امام دوازدهم بود که به شیوه‌های مناسب بازگو می‌فرمود.

تعیین مصداق مهدی منتظر، از صریح‌ترین و روشن‌گرانه‌ترین موضع‌گیری‌های امام در برابر واقفیه بوده است که در یک عملیات مقابله‌ای و تطبیق مصداق، ادعای آنان را باطل کرده است. (مظفری، ۱۳۸۹، ش ۳۳)

در توضیحات امام رضا علیه السلام نکات متعددی درباره تولد حضرت حجت علیه السلام وجود دارد. امام رضا علیه السلام در پاسخ به ابن نوح که آرزو می‌کرد اکنون که برای امام علیه السلام بیعت گرفته شده و به نام او سکه زده‌اند، حکومت نیز بدون خشونت به وی منتقل شود، فرمود: هرکس از اهل بیت مورد توجه عموم قرار گرفته و مرجعیت یابد، کشته شده یا در بستر خواهد مرد تا زمانی که خداوند جوانی از اهل بیت را برای این کار مبعوث کند که ولادت و رشدش پنهان، ولی دودمانش معلوم است. (کلینی، ۱۴۰۷، ج ۱، ۳۴۲ - ۳۴۱)

امام به دو ویژگی از حضرت حجت اشاره می‌کند که در ظاهر قابل جمع نیست: پنهان بودن ولادت و رشد و معلوم بودن پدر و اجداد. اما مروری بر روایات ائمه اطهار علیهم السلام این تنافی را از بین می‌برد؛ زیرا در این روایات، پدران حضرت حجت به شکل‌های مختلف معرفی شده‌اند و در نسب و خاندان ایشان ابهامی نیست، ولی اصل ولادت و همچنین رشد امام بر مردم پوشیده مانده است. این ویژگی را می‌توان علامتی دیگر برای امام زمان عجل الله تعالی فرجه الشریف دانست؛ زیرا هیچ‌یک از امامان، واجد آن نبوده‌اند. (غنوی، ۱۳۹۵، ش ۳۷)

ب) از امام زمان علیه السلام با القاب مهدی و قائم و تاسع الائمه من ولد الحسین، صاحب الامر، حُجَّه، منتظر و باسط عدل نام می‌برند. در کلام امام رضا علیه السلام القابی نام برده می‌شود که فقط مخصوص حضرت حجت است و آن امام در تبیین دلیل و فلسفه نام‌گذاری قائم می‌فرماید: «حضرت صاحب الامر علیه السلام را قائم نامیده‌اند، چون او، به حق، قیام خواهد کرد». (صدوق، ۱۳۸۲، ص ۳۰۴)

ظاهراً انتظارات مردم از مهدی موعود و سوء استفاده عباسیان از القاب مهدوی، امام رضا علیه السلام را بر آن داشت القابی که معرفت جدید مهدوی را دربرداشته باشد، به یارانش فرا دهد.

شیوه دیگری که امام در معرفی نسب امام عصر عجل الله تعالی فرجه الشریف از آن استفاده کرده، تعیین رتبه ایشان در میان نوادگان خویش است. در روایتی از «پدر او به عنوان سومین از فرزندانم» یاد کرده و در بیان دیگری، او را با نام «چهارمین از فرزندانم» معرفی کرده است. این شیوه معرفی، مزایایی بسیار دارد: اول، قرینه محکمی است بر وجود فرزندی برای امام عسکری علیه السلام که مورد انکار عموم مردم بوده است. دوم، راه را بر ادعای مهدویت از سوی دیگران می بندد و سوم، علامتی است قوی بر صحت ادعای امامت از سوی ائمه بعد؛ زیرا هیچ سلسله دیگری با این مشخصات در میان مدعیان امامت نبوده و نیست. (غنوی، ۱۳۹۵، ش ۳۷)

۲، ۳، ۲. وقایع و علائم آخر الزمان و قبل از ظهور و قیام امام زمان عجل الله تعالی فرجه الشریف

در اخبار المهدی از امام رضا علیه السلام به ریز موضوعاتی درباره وقایع و علائم زمانه قبل از ظهور اشاره شده است، از جمله: خروج سفیانی (حمیری، ۱۳۷۱، ص ۲۱۹-۲۱۷)، ایجاد قیام قائم به امر خدا (نعمانی، ۱۳۸۷، ص ۱۳۳)، قیام قبل از قیام سفیانی و یمانی و مروانی و شعیب بن صالح (نعمانی، ۱۳۸۷، ص ۱۵۳)، خروج قائم با لباس غلیظ و قاطعیت (نعمانی، ۱۳۸۷، ص ۱۵۳)، سلطنت امام زمان عجل الله تعالی فرجه الشریف (نعمانی، ۱۳۸۷، ص ۱۶۲)، شدت گرما در قبل از فرج (نعمانی، ۱۳۸۷، ص ۱۴۴)، کشتن ذریه قاتلین امام حسین علیه السلام به اینکه به کارهای پدرانشان راضی بودند (صدوق، بی تا، ص ۲۱۸ و صدوق، ۱۳۷۸، ص ۲۷۳)، هیچ بیعتی به گردن امام نیست تا زمانی که با شمشیر قیام کنند (صدوق، بی تا، ص ۲۳۳ و صدوق، ۱۳۷۸، ص ۲۷۳)، در دوران حیرت بعد از غیبت، ثبات در دین وجود ندارد مگر افراد مخلص و با یقین (صدوق، ۱۳۸۲، ص ۳۰۴)، فتنه ای که گوش ها را کر می کند؛ به طوری که اهل آسمان و زمین، بر شیعیان هنگام غایب شدن چهارمین فرزند امام رضا علیه السلام گریه می کنند (صدوق، ۱۳۸۲، ص ۳۷۰؛ صدوق، ۱۳۷۸، ص ۶-۲ و طوسی، ۱۳۸۷، ص ۲۶۸)، ظهور در کنار بیت الله الحرام (صدوق، ۱۳۸۲، ص ۳۷۱ و قندوزی، ۱۴۱۶، ص ۵۳۷)، بعد از فساد ظاهر زمین، عدالت گسترده می شود و خروج قائم، ناگهانی صورت می گیرد (صدوق، ۱۳۸۲، ص ۳۷۲ و قندوزی، ۱۴۱۶، ص ۵۴۴)، تعداد کمی معتقدین (طوسی، ۱۳۸۷، ص ۲۰۴)، عدالت گسترده خواهد شد (صدوق، ۱۳۷۸، ج ۲، ص ۶۶) و بی نیازی مردم از آل محمد و شک در ولادت امام زمان علیه السلام و تسلط شیطان بر مردم و ولایتش بر غیر مومنین. (صدوق، ۱۳۸۲، ص ۵۱).

در روایات امام رضا علیه السلام اخبار و دورنمایی از فتنه‌های آخر الزمان و اوضاع و وقایع قبل از ظهور و ضعف اعتقادی مردم و دوری از اهل بیت و تسلط شیطان بر جوامع انسانی ترسیم شده است که هم اخطاری بر شیعیان در مراقب از ایمان و اعتقادات امامتشان باشد و هم خبر از آینده و دعوت به صبر و تعیین پناهگاه مردم در این فتنه‌های آخر الزمانی.

۲،۳،۳. فرج و انتظار فرج

فرج و انتظار فرج، سومین موضوعی است که در روایات امام رضا علیه السلام با ریز موضوعاتی مطرح شده است، از جمله: صبر و انتظار فرج چه نیکو است (حمیری، ۱۳۷۱، ص ۲۲۴)، صبر کنید که فرج بعد از یاس می‌آید (همان)، داشتن تقیه تا قبل از خروج امام زمان (صدوق، ۱۳۸۲، ص ۳۷۱) و قندوزی، ۱۴۱۶، ص ۵۳۷)، بیان علائم فرج از جمله مصیبتی که در بین الحرمین اتفاق می‌افتد (طوسی، ۱۳۸۷، ص ۲۷۲)، حرکت پرچم از قیس مصر و کنده خراسان (همان)، انتظار فرج از فرج (همان، ص ۲۷۶)، قطعی بودن فرج (همان).

نکات قابل تامل در این روایات:

الف) استناد امام رضا علیه السلام در اخبار مربوط فرج به بیانات ائمه قبل از خود است و این روایات را بیشتر از جانب پدرش، امام کاظم یا جدش امام باقر و امام صادق علیه السلام بیان فرمود. ب) امام رضا علیه السلام در معرفی امام زمان عجل الله تعالی فرجه و یا وقایع قبل از ظهور، از آیات الهی کمک گرفت.

ج) تاکید امام رضا علیه السلام بر ارتحال و مشخص کردن سرزمین طوس به عنوان مدفن خود در برابر سوالات و انتظارات افراد بر این که: «آیا شما صاحب الامر هستید»، بیانگر این است که «صاحب الامر کسی است که دارای ویژگی‌هایی است و آن ویژگی‌ها در من نیست». از جمله به دلیل خزاعی فرمود: طوس مدفن من خواهد شد و شیعیان برای زیارت من در غربت رفت و آمد خواهند کرد و ثواب آن زیارت، درجه‌ای در بهشت و آمرزش الهی است (صدوق، ۱۳۸۲، ص ۳۷۴ و صدوق، ۱۳۷۸، ج ۲، ص ۲۶۳). همچنین می‌فرمود: آیا ضعف بدن مرا نمی‌بینی در حالی که قائم به سن، پیر و در صورت، جوان و قوی بدن است. (صدوق، ۱۳۸۲، ص ۳۷۶)

به نظر می‌رسد این احادیث امام رضا علیه السلام برای رفع شبهه صاحب الامر بودن ایشان است؛

به ویژه آن که این مسئله در زمان ولایتعهدی امام قوت گرفته و شیعیان تصور می کردند امر جهانی و حکومت در دست ایشان قرار دارد و با ابراز خوشحالی می گفتند امیدواریم شما صاحب الامر باشید که خدا آن را بدون خونریزی به شما عطا کرده تا ما با شما بیعت کنیم و به اسم شما ضرب سکه کنیم. اما امام رضا علیه السلام خود را صاحب الامر زمان خود می داند و سپس، امام زمان را با ویژگی ها و مشخصات ظاهری و نسبی، به عنوان صاحب الامر معرفی می فرماید. (کلینی، ۱۳۷۵، ج ۱، ص ۳۳۳-۳۴۱؛ نعمانی، ۱۳۸۷، ص ۸۷ و صدوق، ۱۳۸۲، ص ۳۷۰)

مساله صاحب الامر، در زمان ائمه پیش از امام رضا علیه السلام نیز انتظار می رفت و در این باره از امامان قبلی سوال می شد که حاکی از انتظار شیعیان به ظهور صاحب الامر دارد؛ همانند این که عیسی خشاب گوید: به امام حسین علیه السلام گفتیم: آیا شما صاحب الامر هستید؟ فرمود: «خیر، لیکن صاحب الامر طرید (رانده شده) و شرید (آواره) و خونخواه پدرش و دارای کینه عمویش است». (شیخ صدوق، ۱۳۸۲، ج ۱، ص ۳۱۸)

در مواقعی که افراد، امام رضا علیه السلام را قائم تلقی کرده و درباره این لقب از امام می پرسیدند که آیا شما قائم به این امر هستید؟ حضرت می فرمود: هر امامی که در میان امت، قائم و زنده است، قائم آن امت است و چون درگذشت، جانشین او قائم و حجت است تا این که از آنها غایب شود، بنابراین همگی ما قائم هستیم». (طوسی، ۱۳۸۷، ص ۲۷)

این حدیث از چگونگی شبهه کسانی که به وقف (و ایستایی امامت) گراییدند، پرده برمی دارد و مشخص می کند که پدیده وقف، مولود زمان پس از وفات امام موسی بن جعفر علیه السلام نیست و به سبب ورود روایاتی که محتوای آنها از نظر راویان مبهم بوده، در روزگار امام صادق علیه السلام نیز وجود داشته است و امام در این حدیث، اشتباه مدعیان وقف نسبت به مضمون این روایات را بیان فرموده و تاویل نادرست و کوتاه فهمی آنان را آشکار ساخته است. (فضل الله، ۱۳۸۷، ص ۷۸)

در کلمات امام رضا علیه السلام توضیحات ظریفی درباره انتظار فرج در عصر غیبت دیده می شود. امام، انتظار فرج و گشایش را بخشی از گشایش و فرج دانسته است؛ زیرا فرج و گشایش، چهره ای در درون و چهره ای در بیرون دارد. نارضایتی از وضع موجود و درک ضرورت حکومت معصوم علیه السلام و باور به تحقق آن، حاصل اتفاق بزرگی است که در درون فرد رخ داده است؛ اتفاقی

که حالت و رفتار منتظران را شکل می‌دهد و به زمینه‌سازی برای گشایش در جامعه می‌انجامد. این بخشی از گشایش، بلکه از بزرگ‌ترین گشایش‌هاست.

در بیانات امام علیه السلام به این نکته نیز اشاره شده که وقتی به سبب غیبت امام زمان عجل الله تعالی فرجه الیه از پشتوانه و محور علمی محروم شدیم، باید فرج و گشایش را به خود نزدیک بدانیم، گویی که این گشایش در زیر پای ماست؛ نزدیک و در دسترس. آن‌چه فرج را مشهود می‌کند، گام برداشتن ماست. با گام برداشتن می‌فهمیم که حرکت، فرج و گشایشی در درون است که با آن، گشایش‌های بیرونی نیز در دسترس و نزدیک خواهند بود.

عصر غیبت، عصر تعطیلی امامت نیست که دست از راه آنان برداریم، به دنبال دیگران بیفتیم و برای توسعه‌طلبی‌ها و دفاع از اقتدار آنها بکوشیم. در عصر غیبت باید به انتظار روی آورد و برای بازگشت حق به اهل آن کوشید. سرهای پرشوری که برترین کارها را در جهاد و مبارزه با دشمنان خدا جست‌وجو می‌کنند باید به هدف بیندیشند و بازیچه دست دیگران قرار نگیرند. آن‌چه مهم است در راه هدف کوشیدن و کسب رضایت اوست؛ حتی اگر این هدفمندی و رضایت در کاری باشد که در چشم ما کوچک است.

امام به دو ویژگی دیگر عصر غیبت نیز اشاره کرده است: ۱. بی‌بهره ماندن از رزق حضور ۲. فراغت از دشواری‌های ظهور و قیام. (غنوی، ۱۳۹۵، ص ۳۷)

۳. اصالت روایات

در بررسی اصالت روایت، به موضوعاتی مانند منابعی که روایت در آن ذکر شده و نیز موضوع روایت ناقل و راوی ابتدایی متصل به معصوم اشاره شده است.

جدول روایات

ردیف	موضوع فرعی	سند روایت	منبع روایت	رتبه راوی
۱	علائم فرج	أحمد بن محمد بن أبي نصر بزنطي	قرب الاسناد، ص ۲۱۷-۲۱۹	از آل مهران و معتقد به وقف بود که برگشت (طوسی، ۱۳۸۷، ص ۵۱). از اصحاب اجماع و نیز اشخاص مورد اعتماد امام رضا <small>علیه السلام</small> بود (مجلسی، ۱۳۸۰، ص ۲۲۷).
۲	خروج سفیانی	أحمد بن محمد بن أبي نصر بزنطي	قرب الاسناد، ص ۲۱۷-۲۱۹	
۳	علائم قبل از خروج	أحمد بن محمد بن أبي نصر بزنطي	قرب الاسناد، ص ۲۲۰	
۴	صبر و انتظار فرج	أحمد بن محمد بن أبي نصر بزنطي	قرب الاسناد، ص ۲۲۴	
۵	ویژگی امام زمان <small>علیه السلام</small>	ربان بن الصلت	کافی، ج ۱، ص ۳۳۳-۳۴۱ و غیبیه النعمانی، ص ۸۷ و کمال الدین، ص ۳۷.	نجاشی گفته ثقه و راستگو است (نجاشی، ۱۴۰۷، ص ۱۶۵).
۶	معرفی امام زمان <small>علیه السلام</small>	أیوب بن نوح بن دراج النخعی	کافی، ج ۱، ص ۳۳۳-۳۴۱ و غیبیه النعمانی، ص ۸۷ و کمال الدین، ص ۳۷.	وکیل ابی الحسن و ابی محمد و امین ابن دو امام بزرگوار و انسانی زاهد و در روایات، ثقه بود (نجاشی، ۱۴۰۷، ص ۸۰).
۷	فرج	أیوب بن نوح بن دراج النخعی	غیبیه النعمانی، ص ۹۸.	
۸	خروج های قبل از فرج	أحمد بن محمد بن أبي نصر بزنطي	غیبیه النعمانی، ص ۱۵۳.	
۹	نحوه خروج قائم	معمر بن خلاد بغدادی	غیبیه النعمانی، ص ۱۶۲.	ثقه و صاحب تالیف است (همان، ص ۶۷).
۱۰	سلطنت و حکومت امام زمان <small>علیه السلام</small>	الحسن بن الجهم	غیبیه النعمانی، ص ۱۷۴.	برادر زراه بن اعین، ثقه و از اصحاب و راوی امام رضا <small>علیه السلام</small> است (نجاشی، ۱۴۰۷، ص ۴۰ و طوسی، ۱۴۱۵، ص ۳۴۷).
۱۱	قبل از ظهور	أحمد بن محمد بن أبي نصر	غیبیه النعمانی، ص ۱۴۴	
۱۲	انتقام از قاتلین امام حسین <small>علیه السلام</small>	عبد السلام بن صالح هروی	علل الشرائع، ج ۱، ص ۲۱۸ و عیون الاخبار، ج ۱، ص ۲۷۳.	



ردیف	موضوع فرعی	سند روایت	منبع روایت	رتبه راوی
۱۳	علت غیبت	حسن بن علی بن فضال کوفی	علل الشرائع، ج ۱، ص ۲۳۳ و عیون الاخبار، ج ۱، ص ۲۷۳.	فقیه و افضل در کوفه بود (نجاشی، ۱۴۰۷، ص ۱۸۹). از حسن بن جهم بعضی روایات امام رضا <small>علیه السلام</small> را نقل می‌کند (ابن قولویه، ۱۴۱۷، ص ۱۰۲). از راویان امام رضا <small>علیه السلام</small> و صاحب تالیفات است. (نجاشی، ۱۴۰۷، ص ۲۴).
۱۴	معرفی ائمه اثنی عشر	حسین بن خالد الصیرفی	کمال الدین، ص ۲۶۰.	از اصحاب و راوی امام رضا <small>علیه السلام</small> بود (طوسی، ۱۴۱۵).
۱۵	قائم و مهدی	حسین بن خالد الصیرفی	کمال الدین، ص ۲۶۱.	
۱۶	ویژگی امام زمان <small>علیه السلام</small>	حسین بن خالد الصیرفی	کمال الدین، ص ۳۰۴.	
۱۷	مخفی بودن تولد	أیوب بن نوح	کمال الدین، ص ۳۷۰.	
۱۸	فتنه‌های قبل از ظهور	حسن بن محبوب	کمال الدین، ص ۳۷۰ و عیون الاخبار، ج ۲، ص ۶.	از ثقات شیعه و محدث بزرگ و مورد اعتماد از اصحاب امام کاظم و امام رضا و صاحب تالیف بوده و کتابی در مورد غیبت تصنیف کرده که تمام اخبارش مشاهده شده است (طبرسی، ۱۴۱۷، ص ۵۶۹).
۱۹	فتنه در بغداد	أحمد بن زکریا کوفی	کمال الدین، ص ۳۷۱.	
۲۰	تقیه و ویژگیهای امام زمان	حسین بن خالد الصیرفی	کمال الدین، ص ۳۷۱ و ۵۳۷. ینابیع المودة، ص ۵۳۷.	
۲۱	خروج امام زمان	عبدالسلام بن صالح الهروی	کمال الدین، ص ۳۷۲ و ۵۴۴. ینابیع المودة، ص ۵۴۴.	
۲۲	شعر خزاعی	عبدالسلام بن صالح الهروی	کمال الدین، ص ۳۷۴ و عیون الاخبار، ج ۲، ص ۲۶۳.	
۲۳	صاحب الامر	عبدالسلام بن صالح الهروی	کمال الدین، ص ۳۷۶.	
۲۴	علامات قائم	أبی الصلت الهروی	کمال الدین، ص ۶۵۲.	
۲۵	کمی یاران امام زمان	أحمد بن محمد بن أبی نصر بن زطی	غیبة الطوسی، ص ۲۰۴.	

ردیف	موضوع فرعی	سند روایت	منبع روایت	رتبه راوی
۲۶	فتنه آخر الزمان	حسن بن محبوب	غیبة الطوسی، ص ۲۶۸.	
۲۷	مصیبت در حرمین	محمد بن ابی نصر	غیبة الطوسی، ص ۲۷۲.	
۲۸	فرج	حسن بن الجهم	غیبة الطوسی، ص ۲۷۲ و ۲۷۶.	
۲۹	معرفی امام زمان	حسن بن علی بن محمد بن علی بن موسی	عیون الاخبار، ج ۲، ص ۱۳۱.	
۳۰	انتظار فرج	داوود بن سلیمان الفراء	عیون الاخبار، ج ۲، ص ۳۶. از اصحاب امام صادق و امام رضا <small>علیهما السلام</small> بوده و کتابی دارد (نجاشی، ۱۴۰۷).	
۳۱	فرج	حسن بن عبدالله التمیمی	عیون الاخبار، ج ۲، ص ۵۹.	
۳۲	برپایی عدل	حسن بن عبدالله التمیمی	عیون الاخبار، ج ۲، ص ۶۶.	
۳۳	تسلط شیطان در آخر الزمان	عبد السلام بن صالح الهروی	کمال الدین، ص ۵۱.	
۳۴	صبر و انتظار فرج	أحمد بن محمد بن ابی نصر بن زنتی	بحار، ج ۱۲، ص ۳۷۵ از قرب الاسناد	

۴. بررسی منابع روایات

مجموع کلام مبارک امام رضا علیه السلام از هشت منبع ذکر شده است که پس از بیان مختصر اعتبار و زمان آن، بازه زمانی کتاب های اولیه نقل کننده روایات رضوی، سنجیده می شود.

۱. کتاب قرب الاسناد از عبدالله بن جعفر حمیری از علمای شیعه قرن سوم و چهارم هجری است که روایات امام رضا علیه السلام را در بخشی از کتاب، بدون هیچ تنظیم و بخش بندی ذکر کرده است. در این قسمت، اکثر روایات، مربوط به مسائل فقهی نظیر ارث، نکاح، جهاد، حج، خراج، غناء و مانند آن بوده و بعضی از روایات تاریخی نظیر شأن نزول برخی آیات، احوال حضرت ابراهیم و آدم، اوضاع زمان، حضور امام زمان علیه السلام و برخی مسائل اخلاقی نیز در آن موجود است. (از روایت شماره ۱۲۴۹ تا انتها)

۲. کتاب اصول کافی از محمد بن یعقوب کلینی معروف به «ثقة الاسلام» (م ۳۲۹ق) از محدثان بزرگ شیعه و مؤلف کتاب کافی از معتبرترین مجموعه روایی شیعه و از کتب اربعه است. او در زمان غیبت صغری به دنیا آمد و برخی از محدثان را، که بدون واسطه از امام

- عسکری یا امام هادی علیه السلام حدیث شنیده بودند، ملاقات کرد. گفته‌اند کلینی در نقل حدیث دقت بسیاری داشت. ابن قولویه، محمدبن علی ماجیلویه قمی و احمدبن محمد زراری از جمله شاگردان اویند. (خوبی، ۱۴۱۳ق، ج ۲۴، ص ۱۵۹)
۳. کتاب الغیبة، عنوان یکی از آثار مهم شیعه در موضوع غیبت و ظهور امام دوازدهم شیعیان نوشته ابو عبدالله محمدبن ابراهیم نعمانی (۳۴۲ق) در اوایل دوران غیبت کبری است. مجموع روایات کتاب، ۴۷۸ حدیث است که در ۲۶ باب آمده‌اند. این کتاب در شمار منابع و مصادر بسیاری از کتب دیگر عالمان متأخر شیعی است.
۴. کتاب کمال الدین و تمام النعمه از شیخ صدوق (۳۸۱ق) عالم بزرگ و برجسته شیعه است که در این کتاب موضوع غیبت و ظهور امام زمان را بیان کرده است. شیخ صدوق، نمونه‌های فراوانی از غیبت پیامبران الهی را آورده و به بررسی کامل امامت حضرت مهدی علیه السلام، تولد، روایات پیامبر و ائمه علیهم السلام درباره ظهور آن حضرت، کسانی که به خدمت آن حضرت رسیده‌اند و شرایط دوران ظهور ایشان پرداخته است. شیخ صدوق، انگیزه خود از نگارش این کتاب را دفاع از مسأله غیبت بیان کرده است. (صدوق، ۱۳۸۲، مقدمه)
۵. علل الشرائع، تألیف شیخ صدوق مشتمل بر روایاتی از رسول خدا و ائمه اطهار است که موضوع آنها علت و فلسفه برخی از احکام شرعی و عقیدتی مانند علل وضع اسامی اشیا و اشخاص، عوامل حوادث و وقایع، علل گرایش به عقاید و اعمال و چگونگی خلق حیوانات است.
۶. عیون أخبار الرضا یا عیون الأخبار، کتابی حدیثی درباره زندگی، آثار و روایات امام رضا نوشته شیخ صدوق است. احادیث این کتاب در ۶۹ باب تنظیم شده است که بخشی از آنها، روایات منقول از امام رضا علیه السلام است و بخشی دیگر، احادیثی است که آن حضرت از امامان پیش از خود روایت کرده است. عیون اخبار الرضا موضوع واحدی ندارد و به همین سبب، در موضوعات مختلفی چون فقه، اخلاق، سیره و کلام از منابع مهم شیعه به شمار می‌رود.
۷. کتاب الغیبة، کتابی درباره غیبت امام دوازدهم شیعیان، اثر شیخ طوسی (۴۶۰ق) است. این کتاب از منابع بااهمیت در زمینه شناخت امام زمان علیه السلام و مسئله غیبت است و در آن، دیدگاه شیعه درباره حضرت مهدی ارائه شده و به شبهات و اشکالاتی که درباره غیبت آن

حضرت مطرح بوده، با ادله قرآنی، روایی و عقلی جواب داده شده است.

۸. بینایع الموده کتابی است از حافظ سلیمان بن ابراهیم بن قندوزی حنفی (۱۲۲۰ق) از عالمان حنفی مذهب در قرن سیزدهم هجری است. قندوزی در این کتاب، فضایل پیامبر اسلام و اهل بیت را با استناد به کتاب‌های مورد اطمینان مانند صحاح سته در یک مقدمه و صد باب گرد آورده است. وی از باب هفتاد و یک به بعد، با استفاده از کتاب‌های گوناگون، مباحثی درباره غیبت امام زمان مطرح کرده است. این اثر نه تنها در مناطق شیعه‌نشین، که در دیگر شهرهای اسلامی نیز از ارزش و اهمیت شایانی برخوردار است. از میان این منابع هشت‌گانه که کلام مهدوی امام رضا علیه السلام از آنها اخذ شده است، هفت اثر به شیعه و یکی به اهل سنت تعلق دارد. منبع اهل سنت برای قرن سیزدهم است و از منابع متقدم همچون صحاح و کمال الدین بهره برده است.

از میان هفت منبع شیعی، سه منبع آن خاص مباحث غیبت و مهدوی بوده و چهار اثر دیگر شامل مباحث مهدوی و غیر مهدوی است.

این کتب که در بردارنده کلام مهدوی امام رضا علیه السلام هستند، در بازه زمانی بین قرن سوم و غیبت صغری تا قرن پنجم در غیبت کبری و نزدیک به غیبت صغری انعکاس یافته است. این دوره زمانی، برای شیعه که با مسئله کلامی و اعتقادی غیبت درگیر بوده، دوره‌ای حساس است. بنابراین عالمان شیعه برای مدد رسانی اعتقادی به شیعه، روایات ائمه از جمله روایات رضوی را جمع‌آوری کردند. امام رضا علیه السلام با طرح مباحثی همچون معرفی امام زمان عجل الله تعالی فرجه و انتظار فرج و یا وضعیت در آخر الزمان، راهگشایی اعتقادی برای شیعه در این ورطه از زمان بوده است.

۵. اعتبارسنجی محتوایی روایات

در مجموع روایات امام رضا علیه السلام در طرح مساله مهدویت مشخص می‌شود که از ۱۲ نفر از اصحاب و مورد اعتماد حضرت نقل روایت شده است؛ افرادی که دارای مقام علمی و حدیثی بوده و یا در درجه بالای اعتماد و وثوق قرار داشتند. این‌گونه به نظر می‌رسد که مباحث مهدویت، به طور عموم طرح نمی‌شده است و فقط به اشخاصی که ارتباط تنگاتنگی با امام

رضا علیه السلام داشته و آن حضرت به آنها اعتماد داشت، بیان می‌فرمود، همانند نوح بن دژاج یکی از عالمان و محدثان شیعی که اعتقاد و باور خویش را به ولایت و مکتب تشیع خیلی آشکار نمی‌کرد و به تعبیر رساتر او تقیه می‌کرد. (نجاشی، ۱۴۰۷، ص ۱۲۶)

از مهم‌ترین دلایل اخفاء طرح مساله مهدوی توسط امام رضا علیه السلام می‌توان رواج عقائد کیسانیه، ناووسیه، واقفیه، محمدیه و فطحیه و... دانست که هر کدام به نحوی از تفکر مهدویت به نفع سیاست‌های خود سوء استفاده کردند.

از جهت دیگر، افرادی که از حقیقت مساله مهدویت اطلاع پیدا کردند، عالمان باتقوا و برجسته جامعه شیعی بودند که اطلاع یافتن آنها از این مسائل، در تبلیغ موضوع یا تالیفات آنها منعکس شده و به دیگران و یا به عصرهای دیگر انتقال می‌یابد. بدون اینکه صدمه و انحرافی به اصالت این مباحث برسد.

نمونه انتقال مطالب به شاگردان، در عالم و محدث شیعی، ایوب بن نوح، یار امام رضا علیه السلام و وکیل امام هادی و امام عسکری علیه السلام و در شمار راویان احادیث مهدوی امام رضا علیه السلام دیده می‌شود که شاگردانی به شرح زیر داشت:

احمد بن علی بن محبوب قمی، احمد بن محمد بن خالد برقی قمی، سعد بن عبدالله قمی، عبدالله بن جعفر حمیری، محمد بن عبدالله بن جعفر حمیری، حسن بن علی بن فضال، محمد بن حسن صفار قمی، ابان بن عثمان و علی بن مهزیار اهوازی که به نحوی در تاریخ، شاگردانش در گرداگرد ائمه بعد از امام رضا علیه السلام و در دوره غیبت صغری و جویای حضرت حجت عجل الله تعالی فرجه الشریف دیده می‌شوند. (خوئی، ۱۴۱۳ق، ج ۴، ص ۱۷۱)

نتیجه‌گیری

معصومین از پیامبر اکرم تا امام حسن عسکری علیه السلام به بیان مهدویت و اندیشه‌های مهدویت اهتمام و توجه داشته‌اند. امام رضا علیه السلام نیز که به دوران غیبت نزدیک بود، مباحث مهدوی را برای یاران مورد اعتماد و علمای باتقوای شیعه بیان فرمود تا تفکر مهدوی را که دستخوش انحرافات فرقه‌ای همچون واقفیه و کیسانیه و... شده بود، به مسیر اصلی خود

برگرداند و علمای شیعه، که پرچم‌دار و پیشرو حرکت‌ها و جامعه شیعی بودند، از آن اطلاع داشته و انعکاس و انتقال دهند.

موضوعات مهدوی مطرح‌شده در روایات رضوی متناسب با نیاز جامعه آن روز و گاه در پاسخ سوالاتی که از حضرت می‌پرسیدند، طرح گردیده است. مسلماً مباحث مهدوی توسط ائمه گذشته به‌ویژه امام باقر و امام صادق علیهما السلام به خوبی تبیین شده و شیعه را آشنا کرده بودند، ولی با توجه به اینکه امام رضا علیه السلام به ولایتعهدی رسید، این تصور برای بعضی شیعیان به وجود آمد که ایشان همان صاحب‌الامری است که قرار است حکومت جهانی به‌پا کند؛ از این‌رو، حضرت در صدد رفع این تصور نادرست شیعه بود.

در مجموع، هر کدام از ائمه اطهار، متناسب با شرایط زمان و در راستای نیاز شیعه، مساله مهدویت را طرح کردند تا به امروز که خط سبز مهدویت باقی است و همه عالم، انتظار قدوم و ظهورشان را می‌کشند.

فهرست منابع

الف) کتاب‌ها

۱. ابن قولویه، جعفر بن محمد، ۱۴۱۷ق، کامل الزیارات، قم: نشر فقاہہ.
۲. جواد فضل‌الله، ۱۳۸۷ش، تحلیل از زندگانی امام رضا علیه السلام، مترجم: سید محمد صادق عارف، مشهد: بنیاد پژوهش‌های اسلامی.
۳. حمیری، عبدالله بن جعفر حمیری، ۱۳۷۱ش، قرب الاسناد، قم: موسسه آل بیت.
۴. خامنه‌ای، سیدعلی (مقام معظم رهبری)، ۱۳۹۵ش، انسان ۲۵ ساله، بی‌جا: موسسه ایمان جهادی.
۵. خوبی، سیدابوالقاسم، ۱۴۱۳ق، معجم الرجال الحدیث، بی‌جا، بی‌نا.
۶. صدوق، ۱۳۷۸ش، عیون الاخبار الرضا، تهران: نشر جهان.
۷. _____، ۱۳۸۲ش، کمال الدین و تمام النعمه، قم: مسجد جمکران.
۸. _____، بی‌تا، علل الشرائع، تهران: نشر جهان.
۹. طبرسی، اعلام الوری باعلام الهدی، ۱۴۱۷ق، اعلام الوری، قم: آل‌البیت.
۱۰. طوسی، ابی جعفر محمد بن الحسن، ۱۳۸۷ش، الغیبه، قم: مسجد جمکران.
۱۱. _____، ۱۴۱۵ق، رجال طوسی، قم: جامعه مدرسین.
۱۲. قندوزی، ۱۴۱۶ق، منابع الموده لذوی القربی، بی‌جا: دارالأسوة للطباعة والنشر.
۱۳. کلینی، محمد بن یعقوب، ۱۳۷۵ش، اصول کافی، قم: اسوه.
۱۴. مجلسی، محمد تقی، ۱۳۸۰ش، زندگانی امام رضا علیه السلام، تهران: اسلامیہ.
۱۵. نجاشی، احمد بن نجاشی، ۱۴۰۷ق، رجال نجاشی، قم: جامعه مدرسین.
۱۶. نعمانی، محمد ابراهیم، ۱۳۸۷ش، الغیبه، تهران: دارالکتب الاسلامیه.

ب) مقالات

۱. غنوی، امیر، بهار ۱۳۹۵، مشرق موعود، طرح اندیشه مهدویت در کلام معصومان: امام کاظم و امام رضا علیه السلام، شماره ۳۷.
۲. مظفری، محمد حیدر، پاییز و زمستان ۱۳۸۹ش، مجله انتظار مهدویت در واقفیه و موضع‌گیری امام رضا علیه السلام، موعود، شماره ۳۳.

ج) پایگاه‌های اینترنتی

۱. محمد رضا فؤادیان، ۱۱ دی ۱۳۹۲ش، روایات آخر الزمان از امام رضا علیه السلام، خبرگزاری فارس. shia.news.com